

БИОЛОГИЯ ФАНИНИ ЎРГАНИШ ЖАРАЁНИДА ТАЛАБАЛАРДА ТАЯНЧ ВА БИОЛОГИК КОМПЕТЕНЦИЯЛАРНИ ТАРКИБ ТОПТИРИШ

Г.У.Утенова - ассистент ўқитувчи

Ажиниёз номидаги Нукус давлат педагогика институтини

Таянч сўзлар: интеллектуал, компетенция, фан, тажриба, технология, методик, экспериментатор, коммуникатив.

Ключевые слова: интеллектуал, компетенция, наука, эксперт, технология, методика, экспериментатор, коммуникатив.

Key words: intellectual, competence, science, expert, technology, methods, experimentalist, communicative.

Бугунги кунда бўлажак педогог кадрларни тайёрлашда уларнинг касбий компетентлигини шакллантириш, касбий ва шахсий камолотини таъминлаш учун зарур бўлган шарт-шароитларни яратиш, илмий дунёқарашни, юксак ахлоқий-сиёсий, жанговар ва рухий сифатларни шакллантириш мақсадида уларнинг онги, ҳиссиёти ва иродасига таъсир этишдан иборат бўлган, касбий компетентлигини шаклланганлик даражасини аниқловчи мезонларни асослаш каби муаммолар мавжуд.

«Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт қуриш» бош ғоя экан, шу ғоянинг етакчи тарғиботчиси, шу ғоянинг педагогик тарбиячиси ўқитувчи ҳисобланади. Ҳуқуқий демократик жамият қуришда таълим-тарбия ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Шундай экан, бўлажак ўқитувчининг касбий компетентлигини тарбиялаш замида ёш авлод тарбияси, комил инсон тақдири турибди [1].

Техника ва технологиянинг кун сайин ўзгариб бориши ахборотларнинг шиддат билан янгилашиши ва тарқалиши замонавий шароитларга мослашиш кўникмасига эга бўлиш ва янги билимларга интилишни талаб этади. Шунинг учун ҳам бугунги кунда мустақил фикрловчи эркин шахс концепциясини амалга ошириш бош вазифа бўлиб, бунда талабаларнинг касбий компетентлигининг шакллантириш муҳим омили ҳисобланади. Бу эса мазкур мавзунинг долзарблигини белгилайди.

Ўқувчиларда бу хусусиятларни тарбиялашда фанга оид билим, кўникма ва малакаларнинг дарс жараёнида сингдириш билан биргаликда уларда компетенцияларни ҳам шакллантирилиши лозим [2].

Компетенция – мазкур фан бўйича ўқувчи эгаллаган назарий билим, амалий кўникма ва малакаларини кундалик ҳаётида дуч келадиган вазиятларда амалий ва назарий фойдаланиб, амалиётда қўллай олишидир.

Компетентлилик- латинча: компетенс- “лаёқатли, қобилияти бор” деган маънони билдириб, шахснинг билим, кўникма ва тажрибаларини унинг ижтимоий-профессионал мавқеи ва ўзига тегишли вазифаларни бажариш, муаммоларни ҳал қилишга етарлиги ҳамда ҳақиқий мослик даражаси ҳисобланади. Компетентлилик таркибига соф касбий билим, кўникма ва малакалардан ташқари, ташаббускорлик, ҳамкорлик, гуруҳда ишлаш лаёқати, коммуникатив қобилиятини реал баҳолай олиш, мантикий фикрлаш, ахборотни саралаш ва фойдалана олиш хусусиятлари ҳам қиради.

Демак, ҳар бир ўқитувчи биология фанидан таълим бериш жараёнида ўқувчиларда компетентлилик ёндашувини шакллантириши лозим бўлади.

Таълимда компетенциявий ёндашув дейилганда, ўқувчиларнинг шахсий, касбий ва ижтимоий ҳаётларида учрайдиган вазиятларда эгаллаган турли типдаги малакаларини самарали равишда қўллашга ўргатиш тушунилади.

Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги, Халқ таълими вазирлиги ҳамда Ўрта махсус, касб-хунар таълими марказининг 2014 йил 15 августдаги “Умумий ўрта ва ўрта махсус, касб-хунар таълимининг умумтаълим фанлари бўйича ўқувчиларда компетенцияларни шакллантиришга

йўналтирилган Давлат таълим стандартлари ва ўқув дастурлари лойиҳаларини тажриба-синовдан ўтказиш тўғрисида” ги 41-ҚҚ, 249-ҚБ, УС-53/ҚБ –сонли қўшма буйруғи асосида тажриба-синов асосида йўналтирилган Давлат таълим стандартлари ва ўқув дастурларининг лойиҳалари Республика миқёсидаги 39 та умумий ўрта таълим муассасаларида ҳамда 28 та касб-хунар коллежи ва академик лицейларида тажриба-синовдан ўтказилди [3].

Тажриба-тадқиқот ўтказиш учун қуйидаги меъёрий ва методик ҳужжатлар етказилди

➤ Ҳар бир фандан ўқувчиларда компетенцияларни шакллантириш юзасидан йўриқномалар;

➤ ўқувчиларда дастлабки компетенциялар мавжудлигини аниқловчи кириш тестлари;

➤ ҳар бир фандан синфлар кесимида мавзунинг ўрганиш жараёнида шакллантириладиган компетенциялар, педагогик технология усуллари кўрсатилган йиллик таквим-мавзу режалар;

➤ ўқувчиларнинг билим, кўникма, малака ва компетенцияларини аниқлайдиган назорат ишлари;

➤ ўқув жараёнини самарали ташкил этиш учун компетенцияларни шакллантиришга йўналтирилган дарс ишланмалари;

➤ Ўқувчиларда компетенцияни шакллантиришга йўналтирилган дарсларни методик-психологик, илмий-педагогик жиҳатдан кузатиш бўйича дарсни таҳлил қилиш шакли ва ўқувчиларда зўриқишни аниқлаш юзасидан методик тавсиялар.

Ҳар бир умумтаълим мактабида, касб-хунар коллежи ва академик лицейда битта ўқув фанидан тажриба-тадқиқот ишлари олиб борилди.

Ўқув йили давомида тажриба-тадқиқот майдонларидан, экспериментатор ўқитувчиларнинг ҳисоботлари олиниб, берилган тақлифларга асосан фанларга оид хусусий компетенцияларга тузатишлар киритилиб борилди.

Шу даврда инсон жамиятда ўз ўрнини эгаллаши, мавжуд муаммоларнинг ечимини ҳал этиши учун қуйидаги таянч компетенцияларни ҳам шакллантириш кўзда тутилди.

Бундан ташқари, таълимда ҳар бир ўқув фанини ўзлаштириш жараёнида ўқувчиларда, шу фanning ўзига хослиги, мазмунидан келиб чиққан ҳолда, фанларга оид хусусий компетенциялар тажриба-синов ҳулосаларига ва ўқувчиларнинг психофизиологик хусусиятларини инобатга олиб, қайта ишланди.

Биология ўқув фани бўйича хусусий компетенциялар:

1. Биологик жараён, ҳодисаларни кузатиш, тушуниш ва тушунтириш.

Табиат ва унга хос бўлган биологик жараёнлар-ўсимликларнинг ўсишини кузатиш, уларни парвариш қилиш, ўғитлаш, тирик организмларнинг тузилиши, фаолияти ва ташқи муҳитдаги ролини тушуниш, биологик жараёнлар тўғрисида аниқ тасаввур қилиш ва англаш лаёқатини ҳосил қилиш. Биологик жараён, ҳодисаларни кузатиш ва тушунтириш.

2. Экологик маданият. Табиат қонунларини яхши билиш, амалда татбиқ этиш, ёшларни экологик маданият руҳида тарбиялаш, саломатлик, сув, биологик хилма-хиллик, атроф-муҳит тозаллигини, саломатликни мустаҳкамлаш, турмуш фаровонлигини, табиий ва антропоген офатлар, чиқинди муаммоларини ўрганиш ва уларни бартараф этишда ўз хиссасини қўшишга ўргатиш асосида экологик маданиятни шакллантириш. Табиатни кадрлаш ва унга нисбатан ижобий муносабатда бўлиш, ўз соғлиги ва бошқа инсонларнинг соғлигини кадрлаш, табиатда ўзини тутиш, ўсимлик ва ҳайвонларни муҳофаза қилишга ўргатиш.

3. Тажрибаларни ўтказиш учун зарур жиҳозлар билан ишлаш олиш. Биологиянинг асосий тушунча ва қонуниятларини тушунтиришда ҳавфсизлик қоидалари, кимёвий моддалар, жиҳозлардан фойдаланиш ҳамда улар ёрдамида мавзуларга оид бўлган оддий тажрибалар ўтказиш лаёқатини ҳосил қилиш.

4. Биологиядан олган билимларини амалиётда қўллаш.

Ўрганилган билим ва кўникмаларни кундалик амалий ҳаётда қўллаш олиш. Назарий билимларни мустаҳкамлаш учун ўсимликларни парваришлаш, ўғитлаш, шакл бериш, ўсимликларни муҳофаза қилиш, тест топшириқларини бажариш, соғлом турмуш тарзига оид машғулотларни билиш, кундалик истеъмол маҳсулотларнинг фойдали ва зарарли томонларини фарқлаш.

Шундай қилиб биология фанини ўқитиш жараёнида ўқувчиларда қуйидаги компетенциялар шакллантирилади:

1. Коммуникатив компетенцияни шакллантиришда - биологияга оид атама ва тушунчаларнинг мазмуни билан таништириб бориш. Масалан, ўсимликларни фарқлаш.

2. Ахборот билан ишлаш компетенцияси – дарсларда ахборотларни мустақил равишда излаш, улардан фойдаланиш бўйича компетенцияларни шакллантиришда дарсликдан, турли газета, журнал, қўшимча адабиётлар, луғатлар, интернет ресурсларидан фойдаланишни ўргатиш лозим.

3. Билимларни ўзлаштириш компетенцияси - бутун оламни замонавий табиий – илмий кўринишнинг шакллантиришда биологик фанларнинг ўрни; тирик оламни билиб олиш усулларини; тирик табиат ва унга хос бўлган қонуниятларни; тирик организмларнинг тузилиши, фаолияти ва ташқи муҳитни ҳосил қилувчи

ролини; инсон биосоциал зот эканлиги ҳақидаги билимларни ўзлаштириш.

4. Биологик билимларни қўллаш кўникмаларини эгаллаш компетенцияси - тирик табиатдаги жараёнлар ва ҳодисаларни, ўз организмнинг фаолиятини тушунишда биология ва экология соҳасидаги замонавий ютуқлар тўғрисидаги маълумотлардан фойдалана олиш; соғлиқ ва қалтислик омиллари, биологик асбоб ва маълумотлар билан ишлаш; ўз организмнинг ҳолати ва бошқа биологик объектлар устида кузатишлар олиб бориш; биологик тажрибалар ўтказиш.

5. Билимга оид интеллектуал ва ижодий қизиқишларини ривожлантириш компетенцияси - тирик организмлар устида кузатишлар, биологик тажрибалар ўтказиш; турли маълумот манбаалари устида ишлаш.

6. Тирик табиатни кадрлаш ва унга нисбатан ижобий муносабатда бўлиш компетенцияси - тирик табиатни кадрлаш ва ижобий муносабатда бўлиш, ўз соғлиги ва бошқа инсонларнинг соғлигини кадрлаш, табиатда ўзини тутиш, экологик маданиятни тарбиялаш.

7. Қобилиятдан ва олган билим ҳамда кўникмалардан кундалик ҳаётда фойдаланиш компетенцияси - ўсимлик ва уй ҳайвонларини парвариш қилишда, ўз соғлигини сақлашда ўзига ва ўзгаларга биринчи ёрдам кўрсатиш; ўзининг фаолияти оқибатларини атроф - муҳит, ўз организми, ўзгаларнинг соғлигига таъсирини баҳолаш; табиатда ўзини тутиш қоидаларига амал қилиш; соғлом турмуш тарзи нормалари; касаллик жароҳатлар ва стрессларни, зарарли одатлар, ОИВ/ОИТС–инфексиянинг олдини олиш.

Мазкур компетенцияларни ўқувчиларда шакллантириш учун дарс жараёнида илғор педагогик технологияларидан, воситалардан унумли фойдаланган ҳолда муаммолар, мунозаралар вазиятлар ташкил этиш технологиялари турларида фойдаланиш тавсия этилади. Биология назарий ҳамда экспериментал фан бўлганлиги сабабли билимларни назарий олгандан кейинги жараён ва ҳодисаларни кузатиш ва тушуниш; ўлчаш ва аниқлаш сўнгра кузатган жараён ва ҳодисаларни тушунтириши ҳамда ўзи мустақил равишда тажрибаларни ўтказиши ва ҳулосалар чиқариши керак. Ўқувчилар тажрибаларни ўтказиш даврида лаборатория машғулотларига тегишли бўлган баъзи бир лаборатория асбоб - анжомларини таниши, билиши ва ундан фойдалана олиши лозим бўлади. Ушбу жараёнда ўқувчиларда биологик билимларни қўллаш кўникмалари ҳосил бўлади. Энг муҳими, мазкур ўрганилган билим ва кўникмаларни ҳаётий эҳтиёжларида фойдалана билишларига муҳим аҳамият қаратилади. Бу бирмунча мураккаб бўлиб, экспериментатор ўқитувчидан муттасил шуғулланишни талаб этади [3].

Адабиётлар

1. Каримов И. Банк тизими, пул муомаласи, кредит, инвестиция ва молиявий барқорарлик тўғрисида. – Т.: «Ўзбекистон» 2005 й.

2. Муслимов Н.А., Каримова Н. Касб таълими ўқитувчиларининг амалий компетентлигини шакллантириш технологияси. –Т.: “Иқтисодиёт” нашриёти, 2012.

3. Ўзбекистон Республикаси узлуксиз мажбурий таълим тизимининг Давлат таълим стандартлари. 2014.

РЕЗЮМЕ

Мақолада бугунги кунда бўлажак педогог кадрларни тайёрлашда уларнинг касбий компетентлигини шакллантириш масалалари қараб чиқилган. Ўқувчиларда бу хусусиятларни тарбиялашда фанга оид билим, кўникма ва малакаларнинг дарс жараёнида сингдирилиши билан бирга уларда компетенцияларни ҳам шакллантириш лозимлиги таъкидланади, бу йўналишда ҳар бир умумтаълим мактабида, касб-хунар коллежи ва академик лицейида ўқув фанидан тажриба-тадқиқот ишлари олиб борилди.

РЕЗЮМЕ

В статье говорится о новых формах формирования компетенции по специальности в подготовке будущих педагогических кадров. Автор статьи отмечает, что вместе с воспитанием и внедрением ученикам навыков связанных с предметами, необходимо формировать компетенцию у детей во время занятий. С этой целью были проведены экспериментальные исследования по учебным предметам в общеобразовательных школах, колледжах и академических лицеях.

The article presents the new forms of the development of competence in the specialty in training future pedagogical staff. The author of the article emphasizes that together with upbringing and development of skills in subjects, it's necessary to form the competence in children during the lessons. With the purpose of performing it there were held experimental research works in academic subjects at the general educational schools, colleges and academic lyceums.

АХБОРОТЛАШТИРИШ ШАРОИТИДА ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИ ПЕДАГОГИНИНГ ИННОВАЦИОН ФАОЛИЯТИ

Д.А.Зарипова – катта ўқитувчи

Муҳаммад ал-Хоразмий номидаги Тошкент ахборот технологиялари университети

Таянч сўзлар: инновация, инновацион фаолият, инновацион жараён, ахборотлаштириш, таълимнинг анъанавий тизими, таълимнинг инновацион тизими.

Ключевые слова: инновация, инновационная деятельность, инновационный процесс, информатизация, нетрадиционная система обучения, инновационная система обучения.

Key words: innovation, innovative activity, innovative process, informatization, nontraditional learning system, innovative learning system.

Бугунги кунда ривожланиш сезиларли даражада кузатилмоқда. Замонавий инсон ўз ҳаётини илмий-техник тараққиётнинг натижаларисиз, хусусан жамият учун оддий ҳол бўлиб қолган инновациясиз тасаввур қила олмайди. Кўпгина олимлар, инновация иқтисодий ва ижтимоий ривожланишнинг асосий ҳаракатланувчи кучи бўлади деб ҳисоблашади. «Барқарор ижтимоий-иқтисодий тараққиётни инновацион ривожланишсиз, кенг миқёсдаги илмий-техник кооперациясиз ва янги технологиялар, фан ва техника ютуқларисиз тасаввур қилиш мумкин эмас» [1].

Инновацион фаолият жаҳон ҳамжамиятини инсон ҳаёти ва фаолиятининг барча соҳаларига, шу жумладан таълимга сезиларли даражада таъсир этган ҳолда, ривожланишнинг янги ҳамда юқори босқичларга олиб келди. «Инновация» атамаси «inovatio» латинчадан олинган бўлиб, янгилик киритиш маъносини билдиради. Фалсафа атамаларининг луғатида ушбу атамга қуйидагича таъриф берилган: «Инновация – бу маданиятнинг ҳодисаси ҳисобланади, ҳодисалар ривожланишнинг дастлабки босқичлари амалга ошмас эди, лекин дастлабки босқичда юзага келган ва унда тан олинади («жамият мулкига айланади»); белгили шаклда ва (ёки) фаолиятда усуллар, механизмлар, натижалар, фаолиятнинг мазмунини ўзгартириш воситалари билан мустаҳкамланади» [3].

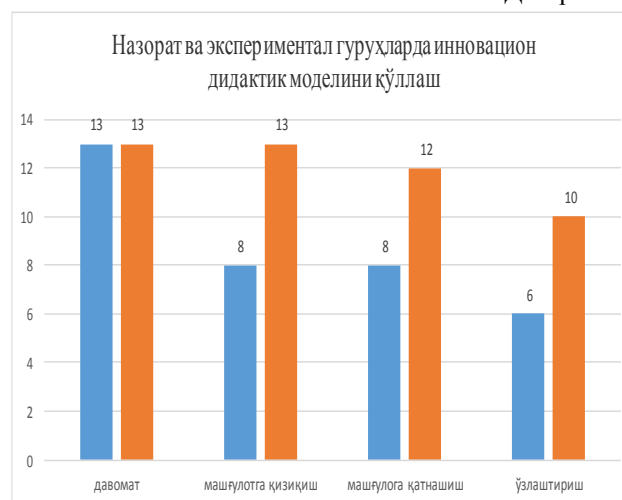
XX асрнинг ўрталарида замонавий жамият ахборот жамияти сифатида тавсифланади. Бу инсон фаолиятининг барча соҳаларида ахборот жараёнларнинг ўрни ўсишини билдиради, ахборотни ишлаб чиқиш, ишлов бериш, саклаш ва ундан фойдаланиш учун ахборотга ва ахборот воситаларига бўлган эҳтиёж ошиб боради.

Таълим инноватикадаги асосий түшүнча бўлиб фаолиятнинг ушбу соҳасида амалга ошириладиган инновацион жараён ҳисобланади. Инновацион жараён – бу шароитлар учун долзарб ва мослашган ҳамда мўайян мезоналаг мос келадиган замонавий (ёки замон талабига мос келадиган) ғоялар (назариялар, методикалар, технологиялар ва шў қабила)ни яратиш, ўзлаштириш, фойдаланиш, тарқатиш бўйича мотивацияланган, мақсадга йўналтирилган ва англаган жараён ҳисобланади. Таълимнинг замонавий тизимида педагоглар томонидан ўз касбий вазифаларини бажариш, агар ўз касбий фаолиятида фақат аввал ўзлаштирилган методлардан фойдланилган ва ўз касбий даражасини оширмаган ҳолатда етарлича самарали эмас деб тан олинади. Иноят У., Бегимкулов У., Закирова Ф., Скиннер Б., Ершов А. ва бошқа олимларнинг бир қатор тадқиқот ишлари педагог фаолияти ва

таълим оловчилар учун имкониятларни очган ҳолда таълим тизими ва парадигмасини ўзгартириш учу насос бўлган таълимни ахборотлаштиришга бағишланган

Педагогнинг инновацион фаолиятини белгилайдиган таълим шакллари ва методларининг турларини ўрганган ҳолда 5350400 – АКТ соҳасида касб таълими йўналишининг талабалари учун «Таълимда ахборот технологиялари» фани доирасида инновацион дидактик модель ишлаб чиқилган. Ушбу моделни ўқув жараёнига қўллаш усули билан экспериментал гуруҳда баҳоланди. Натижада қуйидаги натижаларга эришилди. Натижалар диаграмма кўринишда келтирилган (1-диаграмма).

1 Диаграмма

даволат машғулотга қизиқиш машғулотга қатнашиш ўзлаштириш (71%дан ортиқ) назорат гуруҳи экспериментал гуруҳ

Диаграммдан кўриниб турибдики, назорат ва экспериментал гуруҳларда таълим оловчиларнинг сони бир хил -13 нафар. Ўқув жараёнида инновацион дидактик моделини қўллаш таълим оловчиларнинг машғулотларга қизиқиши, машғулотга қатнашиши каби кўрсаткичларга таъсир этди, шунингдек ўзлаштириш ижобий томонга ўзгарди.

Адабиётларнинг назарий таҳлили ва ишлаб чиқилган инновацион дидактик моделларнинг амалий қўлланилиши таълимнинг анъанавий ва инновацион тизимидаги фарқларни аниқлаштирган ҳолда, таққослашни амалга ошириш имконини берди (1-жадвал).